

DE KADEROPVATTING: EEN ORTHODOXE EXEGESE VAN GENESIS 1?

Pieter Gorissen

Hoewel niet onomstreden, wint de zogenaamde 'kaderopvatting' van Genesis 1 de laatste decennia aan populariteit in orthodox-protestantse kring ten koste van een 'letterlijke' uitleg. Maar hoeveel ruimte is er om Genesis 1 op te vatten als kadervertelling en tegelijkertijd vast te houden aan een orthodoxe visie op de Schrift? Welke kritiek is er geleverd op deze uitleg? Waarom zijn steeds meer theologen die mening toegedaan?¹ Om antwoord te kunnen geven op deze vragen moeten we eerst nagaan wat de kaderopvatting precies inhoudt. Dit doen we aan de hand van drie van haar voornaamste vertegenwoordigers: A. Noordtzij, Nic.H. Ridderbos en M.G. Kline.

LITERAIRE COMPOSITIE

Noordtzij wordt door velen gezien als de founding father van de kaderopvatting. Bij hem lezen we dat "het gebruik van dagen en nachten, van avond en morgen door den schrijver welbewust als een kader is ingevoerd" (pag.119). Aanwijzingen voor dit kader vindt hij in het parallellisme tussen dag 1 t/m 3 en 4 t/m 6. We lezen in Genesis 1:2 dat de aarde "woest en ledig" is (NBG). Tijdens dag 1 t/m 3 wordt de 'woestheid' aangepakt doordat God diverse 'scheidingen' aanbrengt (licht/duisternis; water boven/onder uitspannel; land/zee). Op dag 4 t/m 6 rekt God af met de 'ledigheid' door de aarde te vullen met 'bewoners' (hemellichamen; zeedieren en vogels; dieren en mensen). Noordtzij wijst op het volgende parallellisme tussen beide groepen: *dag 1* en 4 (licht / lichtdragere); *dag 2* en 5 (hemel en zee/ bewoners van zee en hemel); *dag 3* en 6 (aarde en planten / aardbewoners en hun voedsel). Dat de auteur van Genesis oog heeft voor dergelijke literaire verbanden blijkt ook uit de chiasmatische relatie tussen dag 2 en 5 (hemelgewelf-zee-zee-hemelgewelf) en het vaste stramien waarin de dagen beschreven zijn: aankondiging, goddelijke opdracht, uitvoering, goedkeuring, naamgeving, avond-morgen formule en nummering.

Het lijkt er sterk op dat de schrijver met zijn literaire compositie alle nadruk op de zevende dag wil laten vallen. Deze dag staat 'apart'. Hier vindt Gods scheppingsweek haar climax. Zo wordt duidelijk dat de mens zijn doel en bestemming niet in de schepping zelf vindt (of in zijn dagelijkse arbeid daarbinnen), maar uitsluitend in de verheerlijking van zijn Schepper, en wel op de zevende dag.²

CHRONOLOGIE

Noordtzij poneert dat de tijdsindeling binnen Genesis 1 een projectie is, "gebezigd *niet* om ons het scheppingsverhaal in zijn natuur-historisch verloop te tekenen, maar om evenals elders in de H. Schrift ons de heerlijkheid der schepselen te tekenen in het licht van het grote heilsdoel Gods" (pag.119). Hij komt tot deze conclusie door de "op tal van punten afwijkende groepeerings van de

¹ O.a. R. Youngblood (1980), H. Blocher (1984), G.J. Wenham (1987), C.H. Pinnock (1988), M. Futato (1998), T. Longman (2005), C.J. Collins (2006). In ons land: J.J.T. Doedens (2003), J. Douma (2004), W.J. Ouweneel (2008).

² Dat de literaire compositie nog verfijnder is dan het kader dat Noordtzij, Ridderbos en Kline presenteren, maken bijv. Paul (pag.16-36) en Wenham (pag.5-7; 39, 40) duidelijk.

scheppingsfeiten in Genesis 2:4vv.” Met name het verschil in scheppingsvolgorde valt op. Genesis 2 verhaalt eerst van de schepping van de mens, daarna van de planten en tenslotte van de dieren. In Genesis 1 is deze volgorde planten – dieren – mens. Aangezien pogingen tot harmonisatie erg gekunsteld zijn³ en het a-priori onwaarschijnlijk is dat twee elkaar tegensprekende scheppingsverhalen vlak na elkaar zouden zijn opgenomen, kan geconcludeerd worden dat de auteur blijkbaar een ander doel had dan het doorgeven van chronologie.⁴

Een tweede argument om Genesis 1 niet als een letterlijk-chronologisch verslag op te vatten is het antropomorfische (=menschvormige) spreken over de zevende dag. Uit het rusten van God op deze dag mag volgens Ridderbos niet afgeleid worden dat God van het scheppen moe was geworden⁵. Hij concludeert daarom “dat de auteur niet het oog heeft op een werkelijke dag, maar dat het rusten Gods op de zevende dag zeggen wil: het scheppen Gods loopt hierop uit, dat God zich verlustigen kan in hetgeen Hij gemaakt heeft” (pag.40). Kline vult hierop aan dat deze dag niet eindigt met de gebruikelijke ‘avond-morgen’ formule. Er is volgens hem sprake van een ‘eeuwige dag’ met eschatologische betekenis (vgl. Hebr.4:4,9-10).

Het derde argument voor een niet-letterlijke lezing van ‘de dagen’ vloeit voort uit de relatie tussen dag 1 en 4. Noordzij wijst hier op het feit dat reeds voor de schepping van de lichtdragers (dag 4) sprake is van ‘dagen’ in de gewone zin des woords, terwijl de schrijver er in Genesis 1:16-18 blijk van geeft goed bekend te zijn met de samenhang tussen dagen, jaren en de stand van de hemellichamen. Kline laat zien dat ook Gods doel voor beide dagen identiek is, namelijk ‘het licht scheiden van de duisternis’ (vgl. Genesis 1:4-5/1:14,17-18). Aangezien God zijn eerste scheppingsdaad als ‘goed’ typeert levert dit een probleem op voor de litteralisten: “those...must ask themselves why God felt the need to discard the arrangement established on Day 1 and replace it with an new one on Day 4” (pag.229).⁶ Kline beseft dat God in staat is licht te creëren zonder de aanwezigheid van hemellichamen (vgl. Openb.22:5), maar dit is volgens hem in strijd met Genesis 2:5-6 waar God voor de *instandhouding* van vegetatie juist gebruik maakt van ‘gewone’ natuurwetmatigheden (namelijk regen en/of irrigatie door de mens).⁷

Een a-chronologische ordening van ‘de dagen’ betekent geenszins dat we Genesis 1 niet langer kunnen lezen als *geschiedschrijving*. Ridderbos bespreekt diverse historische teksten uit zowel OT als NT waaruit blijkt dat de auteur, in afwijking van de chronologische volgorde, en zonder de lezer te waarschuwen, zijn stof kunstmatig groepeerde.⁸ Ook voorbeelden van buitenbijbelse parallellen waarin gebruik is gemaakt van een a-chronologisch zeven-dagen schema komen aan bod. Zo laat

³ Ridderbos citeert hier met instemming litteralist E.J. Young: “we should not make the mistake of trying to force its ‘order of events’ into harmony with the order of events given in chapter one” (pag.37).

⁴ Een vergelijking met de andere in het OT gegeven scheppingsvoorstellingen belemmert eveneens een letterlijke duiding van de dagen in Gen.1-2 (zie bijv. Ouweneel, pag.45-51).

⁵ Dat het woord ‘sjabat’ meer inhoudt dan alleen ‘ophouden met werken’ maakt Ridderbos duidelijk door het gebruik ervan in andere teksten te bespreken (o.a. Ex.20:11 en 31:17).

⁶ De idee dat God op dag 4 de hemellichamen slechts ‘zichtbaar’ maakt voor de aardbewoners (terwijl hij die feitelijk al op dag 1 schiep) wordt terecht door Kline bestreden: “the same fiat language that is used for acts of divine origination on the other six days is used on Day 4 as well...Furthermore, the text clearly states that God “made” the luminaries and “set” them in the sky (vv.16-17)” (pag.229).

⁷ In de vele gebeurtenissen die volgens Gen.2 op dag 6 plaatsvinden (God schiep de dieren en de mens, legt de Tuin van Eden aan en vaardigt de cultuuropdracht uit; de mens benoemt alle dieren; Eva wordt geschapen) zien exegeten dikwijls een aanvullend argument om niet te denken aan dagen van 24 uur. Denk ook aan Adams uitroep bij het zien van Eva: ‘eindelijk een gelijk aan mij’ (Gen.2:23).

⁸ Vgl. o.a. Ex.1-7/Ps.78:44vv; Matt.4:1-11/Luc.4:1-13; 2 Kon.22/2 Kron.34; Ex.16v/Ps.78:12,20; Luc.4:16-30/Mat.13:53-58.

hij zien dat God bij de openbaring aangaande de schepping, “de voorstellingen, die bij de volken rondom Israël leefden, in dienst genomen heeft” (pag.62).⁹

KRITIEK

E.J. Young en G. Ch. Aalders hebben de belangrijkste kritiek op de kaderopvatting geleverd. In de eerste plaats wijzen zij op oneffenheden in het kader en parallellisme; de derde en zesde dag gaan niet alleen over land, maar ook over zeeën waardoor het parallellisme ‘land – landbewoners’ verbroken zou worden. Ridderbos zegt ter verdediging: “Het *specifieke* van de derde dag is (behalve het formeren van de planten), het formeren van het droge, de aarde: de wateren waren er ook reeds op de tweede dag, en toen reeds was er een begin gemaakt, dat aan de wateren hun plaats werd toegewezen” (pag.52).

Een tweede bezwaar richt zich op de verhouding tussen de kaderopvatting en het vierde gebod. Het hoofdbezwaar luidt dat in het vierde gebod de Joodse sabbatsweek naar het model van Gods scheppingsweek gevormd is, terwijl de kaderopvatting dit omdraait. Kline verwijt de litteralisten inconsequentie op dit punt: “For the Fourth Commandment to be valid on their view, we would be forced to interpret each element of God’s rest literally (the nature of the rest, the presupposed weariness that was the occasion of the rest, the length of time of the rest). But this interpretation is patently absurd” (pag. 249).¹⁰

Een derde bezwaar richt zich op het gebruik van het woord ‘yôm’, dat uitsluitend in alledaagse zin (‘dag’ van 24 uur) opgevat zou kunnen worden. Noordtjij, Ridderbos en Kline ontkennen dit niet. Zij zijn van mening dat de jood in Genesis 1-2 juist in zijn dagelijkse beleving van de dagen wordt aangesproken. De discussie ligt echter op een ander vlak. Kline maakt dit duidelijk met een voorbeeld uit Lukas waarin Jezus koning Herodes als ‘vos’ typeert: “Luke 13:32 employs the word fox with a literal denotation; but it is *also* used metaphorically. The metaphorical usage requires the literal denotation for the comparison to work”¹¹. De discussie over de dagen in Genesis 1 is niet of ze letterlijk bedoeld zijn, maar of de context er al dan niet op wijst dat ze door de auteur *tevens* in metaforische zin gebruikt worden. Ridderbos en Kline gaan uitgebreid op deze en andere (meer gedetailleerde) kritiek in.

BEZINNING

Hoeveel ruimte is er om Genesis 1 op te vatten als kadervertelling en tegelijkertijd vast te houden aan een orthodoxe visie op de Schrift? Dat hangt er vanaf wat we onder ‘orthodox’ verstaan. Wanneer we daarmee bedoelen dat deze visie moet wortelen in de vroege kerkgeschiedenis, dan heeft de kaderopvatting goede papieren.¹² Als ‘orthodox’ betekent dat deze visie gebaseerd moet zijn op het hermeneutische principe dat zij de tekst zoveel mogelijk ‘voor zich’ laat spreken, dan scoort de kaderopvatting eveneens hoog. Ridderbos verdedigt zijn keuze met de terechte constatering dat er “puur exegetische gronden voor zijn aan te voeren, [...] omdat het [...] aannemelijk te maken is, dat de auteur van Genesis 1 het spreken over dagen als inkleding

⁹ Dit geldt waarschijnlijk ook voor de theologische *inhoud*. Wenham (pag.xxxix; xl; 8-10) laat op overtuigende wijze zien dat Gen.1-2 zich presenteert als een correctie van in die tijd alom bekende scheppingsmythen.

¹⁰ Doedens wijst in dit verband ook op Deut.5:15 waar het sabbatsgebod niet gemotiveerd wordt met een verwijzing naar de schepping, maar naar de verlossing uit Egypte.

¹¹ Pag.252, cursivering toegevoegd.

¹² Zie hiervoor mijn artikel *De kerkvaders over ‘de dagen’ in Genesis 1* (Ellips 285) waaruit blijkt dat de kaderopvatting teruggaat op het gedachtegoed van o.a. Philo (30v.Chr.-45 n.Chr), Origenes (185-254) en Augustinus (354-430).

bedoeld heeft.”¹³ Als Ridderbos gelijk heeft voor wat betreft deze bedoeling (hetgeen door de criticasters nog niet met overtuiging is weerlegd), dan kan de kaderopvatting het historisch karakter of de helderheid van de tekst niet aantasten. Dat geldt mogelijk wel voor onze perceptie van deze historiciteit of helderheid.

Het is de kracht van de kaderopvatting dat zij juist op dit punt een bezinning biedt. Zo wordt bijv. stilgestaan bij het specifieke karakter van bijbelse geschiedschrijving; de contextualiteit van observaties door bijbelschrijver en -lezer; het verschil in wereldbeeld tussen bijbelse tijden en nu; het bijbels gebruik van taal, vormen, gewoonten en voorstellingen uit het Oude Nabije Oosten. Dat ook de ‘argeloze’ en ‘onbevangen’ lezer (impliciet) een keuze maakt op deze terreinen is evident. Vrijwel niemand zal nog durven verdedigen dat de aarde het middelpunt van het heelal vormt, plat is, vier hoeken heeft en rust op pilaren. Wie dus eenvoudigweg poneert dat we ‘gewoon moeten lezen wat er staat’ of dat alleen aanhangers van de ‘6 x 24 uur’ opvatting tot de orthodoxe gelovigen behoren, zónder de eigen hermeneutische positie te verantwoorden¹⁴, plaatst zichzelf buiten het debat. Beter is het om -met respect voor elkaars standpunt- samen te proberen lengte, breedte, hoogte en diepte van Gods scheppingsboodschap te begrijpen (Efeze 3:18).

LITERATUUR

- Douma, J. 2004. *Genesis* (serie: gaan in het spoor van het Oude Testament). Kampen: Kok.
- Kline, M.G. 2001. In: *The Genesis Debate; three views of creation* (ed. Hagopian, D.G.). California: Cruypress.
- Noordtjij, A. 1936. *Gods Woord en der eeuwen getuigenis; het Oude Testament in het licht der Oostersche opgravingen*. Kampen: Kok.
- Ouweneel, W.J. 2008. *De schepping van God*. Vaassen: Medema.
- Paul, M.J., Brink, G, van de, Bette, J.C. (red). 2004. *Bijbelcommentaar Genesis-Exodus* (Studiebijbel Oude Testament 1). Veenendaal: Centrum voor Bijbelonderzoek.
- Ridderbos, 1963. *Beschouwingen over Genesis 1*. Kampen: Kok.
- Wenham, G.J.1987. *Genesis 1-15* (WBC). Nashville: Thomas Nelson Publishers.

Drs. Pieter Gorissen (1975) studeerde Regionale Geografie aan de Rijksuniversiteit Groningen en Bijbelse en Systematische Theologie aan de Evangelische Theologische Academie te Steenwijk. Momenteel werkt hij als planoloog op een bureau voor stedenbouw en ruimtelijke ordening. Daarnaast volgt hij de Master Missionaire Gemeente aan de Theologische Universiteit Kampen (Broederweg).

Dit artikel verscheen eerder in *Ellips. Tijdschrift over Bijbel en Wetenschap*

¹³ Pag.21, cursivering toegevoegd.

¹⁴ Zie bijv. in het ND, 10 oktober 2008: www.nd.nl/artikelen/2008/oktober/10/de-ware-gelovige-neemt-genesis-1-3-letterlijk.